

Antoni Paba (L'Alguer)

L'Alguer i la situació de l'alguerès

«Wie ein Schatten auf der Mauer,
Der den Kalk zu Staub zerfrißt.
Unauflöslich bleibt die Trauer,
Die aus schwarzem Honig ist.»¹

1. Consideracions metodològiques.

Aquest assaig vol ésser una contribució a una millor coneixença de L'Alguer i de l'alguerès, partint del pressupòsit que no es pot conèixer (doncs, tampoc explicar o descriure) cap varietat lingüística fent abstracció de la comunitat que la parla². Particularment en l'estudi del fet lingüístic, és necessari recórrer amb humilitat a totes les ciències socials, així com s'han de traçar els eixos de la sincronia i de la diacronia per haver les justes coordenades en la descripció d'una varietat. En un cas difícil com l'alguerès, el focus multidisciplinari d'una sociolingüística adequada³ no pot ésser distret per cap

---

¹ K. Krolow: *Verlassene Küste*, 1948, in: Hugo Friedrich: *Die Struktur der modernen Lyrik*, Hamburg: Rowohlt, 1967, S. 270.

² Enumerem els estudis (lloables, però sovint no tenint prou en compte els parlants concrets) que es feren sobre L'Alguer i l'alguerès; com els de Pier Enea Guarnerio: *Il dialetto catalano di Alguero* (Archivio Glottologico Italiano; 9), Torino 1886, Heinrich Kuen: *El dialecto de L'Alguer y su posición en la historia de la lengua catalana* (Anuari de l'Oficina Romànica; 5), Barcelona 1932; (7) Barcelona 1934; Maria Grossmann: *Anàlisi sociolingüística de la població escolar de l'Alguer* (Actes del Vè Col·loqui internacional de llengua i literatura catalanes, Andorra 1979), Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1980; Mario Saltarelli: *Fonologia e morfologia algherese* (Archivio Glottologico Italiano; 55), Firenze 1970; Eduard Toda i Güell: *Un poble català d'Itàlia: L'Alguer*, Barcelona 1888 (traducció italiana i notes de Rafael Caria) (= *L'Alguer, un popolo catalano d'Italia*, Sassari: Gallizzi, 1981); fins al més complet, Eduardo Blasco i Ferrer: *Grammatica Storica del Catalano i dei suoi dialetti con speciale riferimento all'Algherese*, Tübingen: Narr, 1984.

³ Ens referim a Dell Hymes: *Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach*, London: Tavistock, 1974; i, sobretot, a Edward Sapir: *Language: An Introduction to the Study of Speech*, New York: Harcourt; Brace & World, 1921.

epifenòmen d'origen polític o ideològic si no es vol deformar i obscurir la realitat.

2. L'Alguer, ahir.

Un viatger anglès de mitjan segle XIX, J. W. Tyndale⁴, ens ha transmès unes imatges de l'Alguer a la vigília dels canviaments que han produït la ciutat actual. Home prou culte i atent, el senyor Tyndale mostra una exactitud de judici superior a molts algueresos d'aleshores i d'avui, tant que algunes de les seves anotacions relatives al caràcter i a la vida social dels algueresos són encara vàlides. Naturalment, ell va veure la ciutat cenyida de muralles, de les quals només resten les de cara al mar:

The town of Alghero situated on a little rocky promontory washed on three sides by the sea, and about a mile and a quarter in circumference, is surrounded by ramparts in a neglected though not dilapidated state; and their materiel consists of about forty old guns, ten of which are mounted and in very bad condition; the rest lying about in the grass and weeds which have grown round them. These ramparts are an agreeable promenade, especially on the sea side where the view is very fine. The perpendicular Capo della Caccia to the N. W. is a beautiful object, while the Nurra mountains to the north form a bold outline and horizon to the bay beneath. There are several very strong towers in different parts of the fortifications, the principal of which are the Dello Sperone, di Montalbano, di San Giacomo, della Maddalena, del Molo, and the Porta Terra; which two latter are the entrances to the town... The evidences of the Catalanian influence are fewer than might be expected, except in the language and the formation of the houses, of which the windows and balconies especially reminded me of those of Barcelona; but the costume is essentially Sarde, the chaqueta, calzones and manta of the Catalanians being unknown⁵.

L'Alguer tenia aleshores 8112 habitants, premsats dins els bastions dels Austries, amb una densitat i promiscuitat caòtiques, que constreneren a fabricar palaus alts (generalment de tres pisos i mansarda, amb magatzems i estables a poc a poc adaptats a habitacions dels més pobres: els «dabaixos») donant així a la ciutat un aspecte tot diferent de les altres de l'illa. Tret dels pisos principals, cap tenia fogars (s'empraven els brasers) ni, naturalment, aigua, estructures higièniques; doncs, tenint en compte els carrers estrets i la mancança de veritables places i jardins, les condicions mitjanes de vida eren pèsimes.

⁴ John Warre Tyndale: *The island of Sardinia*, vol. I, London: Bentley, 1849; aquest senyor, «barrister at law», anticipà de quasi quaranta anys la descoberta del l'Alguer per Eduard Toda, notificant-la a mig Europa si no pas a Catalunya.

⁵ Veg. nota 4, pàgs. 59-60).

Longevity is rare, and according to the statistical returns there are only 376 people between sixty and seventy years of age, 128 between seventy and eighty in the whole population, and the greatest mortality occurs between forty and fifty.⁶

Tot això explica com la idea de la mort sigui tan present en la literatura popular algueresa - potser és la memòria de les grans pestes dels segles XVI i XVII -, però no seria suficient, si no esmentéssim el pes de l'Església sobre l'educació del poble. Era una curiositat, per Mr. Tyndale, el gran nombre de capellans, frares i monges que veia ací:

«More than one ecclesiastic of some kind in every forty-four persons». ⁷ Això, malgrat fos una deixa de la Inquisició espanyola, va tenir molts mèrits en la difusió i transmissió de la llengua i cultura catalanes; el que s'ha quedat fins avui de la poesia popular és gairebé tot d'argument religiós, així que la religió (i la superstició) dominaven la petita ciutat episcopal.⁸

The educational statistics of Alghero show, for Sardinia, a favorable result; the total number of pupils of all denominations being 225, or a proportion of one in every thirty-six persons; but a few infant schools, kept by women, can hardly be included in the list, as scarcely anything is taught beyond mere repetition.⁹

En aquest últim passatge Mr. Tyndale es refereix, probablement, a l'ús de la «custura», que no era una escola regular, però que assegurava, si més no, l'ensenyament oral als pàrvuls, que aprenien de memòria rondalles, oracions, refranys, endevinalles, cançons - totalment en català alguerès. Però ja aleshores el poble no era monolingüe:

Though the Catalan is the language proper to the Algherese, the upper classes speak Italian also, and the lower, the Sarde dialect.¹⁰

S'ha de considerar també la presència, creixent en aquells anys, de gent italiana, pescadors i algun comerciant, atrets per l'abundància

⁶ Veg. nota 4, p. 60.

⁷ Veg. nota 4, p. 70.

⁸ Viatjant cap a L'Alguer, Mr. Tyndale conegué el bisbe Pere Rafael Arduino, el qual dos anys després feu editar l'últim catequisme (en alguerès, «rotina»): el *Petit compendi de la doctrina cristiana*, Càller 1850 (reeditat en Grottaferrata, Roma, pels sacerdots F. Manunta i G. Sanna en 1964. A part això, segons va veure el mateix Tyndale, vida i *Weltanschauung* del poble alguerès eren molt semblants als de Orbaïosa en la novel·la *Doña Perfecta* de B. Pérez Galdós. Esmentem, per ex., aquesta oració del capvespre, d'una lúgubre delicadesa, en que és l'ànima a resar: «Me colg a la sepultura / de m'aixecar no só segura / no só segura de me n'aixecar / tres coses a Déu vull demanar / confessió, comunió i oli sant / en nom del Pare, del Fill i de l'Espirit Sant».

⁹ Veg. nota 4, p. 68.

¹⁰ Veg. nota 4, p. 86.

dels productes del mar i del camp, que venien a L'Alguer cada estació i finalment hi posaven arrels:

In the middle of the last century the number of vessels employed in the fishery was between 400 and 500; consisting of Genoese, Corsican, Trapanese, and Neapolitan (...). From 1827 to 1831 it was about 300; and the Algerese themselves attempted about this time to follow the occupation, and in 1829 had as many as 50 vessels employed in it; but not being able to compete with their rivals, their number was soon reduced to 20.¹¹

El motiu principal que empenyia tants forasters a prendre vela cap a L'Alguer era el preciós coral vermell, que hauria pogut ésser la riquesa més gran del país i mai no ho fou. Com per tot Sardenya, l'economia algueresa era de tipus colonial: explotació i exportació dels productes naturals donaven profit a negociants acaparadors, napolitans genovesos.¹² El comerç era de nivell internacional:

The total tonnage of those [embarcacions; A.P.] in 1841 was 8.054, and in 1842, 5.055; the Sarde vessels were merely coasters, the Neapolitan and Tuscan were engaged in the coral fishery; the French and Spanish in cork, corn, wine, oil, and hides; and the two under the English flag were Maltese Speriari.¹³

En fi, l'opinió que Mr. Tyndale va formular sobre la societat algueresa:

The state of society at Alguero is formal and vapid, from an inheritance of Spanish with a graft of Italian manners, without the polish which characterises the best society of those countries. Though courteous and agreeable the natives are tenacious of dignity and etiquette, and these manners are evinced more to each other than to strangers, from the petty jealousies and differences always to be found in a small town.¹⁴

3. L'Alguer, avui.

L'Alguer, avui, és una ciutat de 40.000 habitants, el 98 % dels quals viuen concentrats en el centre urbà i la resta escampats pel territori del comú (224,40 quilòmetres quadrats) en masies i petits centres rurals. L'enderrocament de les muralles pel costat de terra, durant l'últim quart del segle XIXè, fou un fet transcendent i potser traumàtic: els algueresos, per bé que ofegats per la manca d'espai, no eren habituats a considerar el camp i tot el territori com llocs habi-

¹¹ Veg. nota 4, p. 74.

¹² El 25 de març de 1821, el poble afamat assaltà la casa d'un ric acaparador de blat, originari de Nàpols. Els fets, sangonosos i que tingueren una repressió feroç, són encara vius dins la memòria popular. Veg. Vincenzo Sulis: *Autobiografia*, a cura di Francesco Alziari, Cagliari: Editrice Sarda, Fossataro, 1964 (reedició).

¹³ Veg. nota 4, p. 73.

¹⁴ Veg. nota 4, p. 81.

tables. Antics temors (de la malària de l'estany Càlic; dels pirates barbarescs, actius fins al 1816; del perpetu bandolerisme sard) induïen la gent a viure com dins un call¹⁵ acceptant un control social fortíssim que naturalment imposava també la cohesió lingüística.

Aquesta mentalitat durà fins a la primera meitat del Nou-cents i en part dura encara. Quan el règim feixista promogué el conreu de tota la Nurra (la plana, d'uns 40 quilòmetres de llargària per 10, que talla el Nord-Oest de Sardenya) i la bonificació del Càlic, pocs foren els algueresos que decidiren d'anar a viure al camp, mentre s'hi trasplantaren centenars de famílies d'agricultors del nord d'Itàlia. El poble de Fertilia (que avui té un miler d'habitants), bonit i polit, no té res d'alguerès ni de sard; el seu monument al lleó de Venècia, que mira mar enllà cap a L'Alguer, és el testimoniatge de la vitalitat del grup nord-italià (originari de les províncies de Venècia, Ferrara, Padova i Trieste) i de l'escassa voluntat dels algueresos.

Aquest tarannà pigre i somiador, que en alguerès pren el nom de «llua»¹⁶, xocant-se amb el pragmatisme modern i sobretot amb les forces superiors del capital, no podia que eixir-ne malmès; doncs, a partir dels anys Cinquanta, hem assistit a la pèrdua gradual de la identitat tradicional i a la transformació de la idea mateixa de L'Alguer. La descoberta del país pel turisme internacional (anglès) i l'arribada de la televisió (naturalment, italiana) s'han produït alhora, determinant la crisi irreversible de l'economia i de la cultura anteriors. No és casual que, després del calc televisió, l'alguerès hagi cessat de crear neologismes.

De llavors ençà, s'ha desenvolupat febrilment la indústria de construccions (hotels, cases d'habitació i cases de vacances) talment que al 1981 es comptaven 9967 habitacles amb un total de 40754 cambres; els habitacles buits eren 3960, amb un total de 12366 cambres. En aquell any la població de L'Alguer era de 36378 persones.¹⁷

Es tracta d'un fenomen econòmic que passa arran de la ciutat, perquè quasi tots els propietaris d'hotels i empreses de construccions no són algueresos, mentre són nadius els paletes, manobres, cambriers, rentaplats, etc. El turisme es presenta doncs com una monocultura, la qual dóna més aparença de prosperitat que no substància. Al seu vol-

¹⁵ Curiosament, la zona de Barcelona que s'assembla més a L'Alguer vella és la del carrer del Call. Nogensmenys, l'aspecte arquitectònic de L'Alguer moderna (ja al temps de Tyndale) no té quasi res de medieval i català, tret d'algunes portes adovellades i unes finestres.

¹⁶ Vé del sard «lua» (eufòrbia); l'alg. «alluat» tradueix el sard «alluadu» i significa «el que està emmetzinat per l'eufòrbia, inert».

¹⁷ En el diari «La Nuova», Sàsser, 2.12.1981.

tant graviten les mil activitats del terciari, afavorides pel consumisme i lligades al vaivé dels cicles econòmics nacionals i internacionals; en el conjunt, L'Alguer viu en un equilibri falsament estable.

Ho demostren les dades relatives al nombre i a la qualificació dels desenfainats (en alguerès, «desviats») al juny de 1987:¹⁸

	homes	dones	total
agricultura	102		
indústria	1055	431	533
serveis	359	18	1073
oficines	166	460	819
genèrics	382	453	619
		598	980

	2064	1952	4016
--	------	------	------

D'aquests, 1762 tenen menys de 25 anys d'edat. Notem que les dones són la majoria, tret del sector industrial; de fet, en tots els altres àmbits, es tracta de feines estacionals i tant les dones com els joves en general estan avesats a acontentar-se d'un treball precari (d'uns tres mesos). Aquesta situació és conseqüència de la condició subalternada dels dos grups socials esmentats (el grup femení i el juvenil), subordinats al concepte de família com a nucli econòmic fonamental, i com a únic model de vida social. La major part de les dones prefereixen no treballar fora de casa i quan ho fan és quasi sempre temporàniament (per ex., per a cobrar-se el dot). Filles i fills deixen la casa pairal només quan es casen; el fet de viure independents, per joves mascles o femelles, és inimaginable, així com són insòlites i deplorades les unions lliures en una societat que encara reputa el matrimoni religiós com el sol vàlid.

El 14,8 % de nuclis unipersonals (segons el cens del 1981) no contradiu la norma, tractant-se generalment d'ancians sols. Entre les classes d'edat més elevades trobem també el 3,6 % d'analfabets, mentre amb el 21,5 % d'alfabets sense cap títol escolar (probablement, semianalfabets o analfabets no declarats) baixem a incloure marges del jovent.

Aquest 25 % en total d'algueresos il·lustrats contrasta amb l'altra cara de la societat, que presenta un 2,7 % de llicenciats i un 10,8 % de diplomats d'escola superior. Entre 6 i 24 anys d'edat, la població escolar és formada per 9000 persones; els que freqüenten els set instituts d'ensenyament secundari són 2500.

El que és cert és que la instrucció no té lligams amb el mercat del treball, a L'Alguer menys que a Itàlia: solament el 35,7 % de la

¹⁸ Dades obtingudes gràcies al sindicat C.G.I.L. de L'Alguer.

població activa treballa. Heus aquí la seva distribució per sectors (per cent):

	1971	1981
agricultura	16,0	9,3
indústria	34,0	31,6
comerç	16,0	20,6
transports	4,5	5,8
crèdit	0,9	3,2
administració pública i serveis	28,6	29,5

d'on resulta l'augment progressiu de les activitats terciàries (60 %), la crisi industrial (114 operaris suspesos al juny de 1987) i la decadència massa ràpida de l'agricultura.¹⁹

Així com és la situació econòmica, es pot entendre fàcilment el motiu de la contínua fluctuació d'habitants, fenomen tan antic com L'Alguer però que avui sembla agreujar-se. Mirem el nombre dels immigrants i dels emigrants en els darrers anys:

	Immigrants	Emigrants
1980	834	738
1981	909	652
1982	846	623
1983	1022	724
1984	871	670
1985	860	650
1986	774	585

Doncs, en el període considerat, 6116 persones han fixat llur residència a L'Alguer, mentre 4642 l'han deixada.²⁰ Actualment el fenomen està reduint-se per les conjuntures desfavorables del moment; amb tot, és clar que la ciutat creix sobretot per immigració. En altres temps, petits grups d'immigrants eren «cooptats» per la majoria de parla exclusivament catalano-algueresa i així s'assegurava l'aculturació. Això no era tant una decisió lliure com una necessitat, perquè els prejudicis contra els forasters, sobretot contra els sards, eren molt forts, i sols quan un neoalguerès sabia parlar correntment la llengua del país (és a dir el català) estava plenament acceptat. Això va durar fins a fa una trentena d'anys, abans de la revolució turística.

D'allò que hem vist, semblaria estrany que L'Alguer pugui ésser un pol d'atracció, sense oferir ni feines ni serveis públics satisficients. El fet té arrels històriques i encara s'explica d'una manera paraeconòmica: L'Alguer atreu immigrants perquè és agradable, tranquil·la i civil. La diferenciació entre aquesta ciutat i la resta de l'illa (no sols

¹⁹ En el diari «La Nuova», Sàsser, 30.6.1987.

²⁰ Dades ISTAT de l'Ajuntament de L'Alguer.

respecte a les zones centrals, sinó respecte a Sàsser, capital de la província, a 35 km de distància) és una realitat pregona.

L'Alguer ha prè el millor de les tradicions urbanes catalanes i en això està l'oposició cultural amb la major part de Sardenya, país essencialment rural. Més que per una contraposició ètnico-lingüística, les relacions entre L'Alguer i Sardenya han estat caracteritzades per la contraposició bàsica entre «ciutat» i «campanya». Ja Mr. Tyndale assenyalava que les classes baixes, encara que poc netes, eren however, as polite and formal as their superiors, and are sober and honest - so much so, that during the last three years only one robbery had been committed inside the town walls.²¹

Això és encara vàlid, almenys en general; hom no pot amagar la petita delinqüència i la difusió dels estupefaents, però no hi ha problemes d'ordre públic i els fets de sang son raríssims. En canvi, hi ha una altra particularitat poc subratllada, l'alt nombre de suïcides: de dos a tres cada any. Evidentment, la crisi de la societat deprimeix fins tant. La tendència depressiva en un indret tan famós per les bel·leses del paisatge i del clima, no és sols una qüestió neurològica sinó sociològica, també. Pensem en les festes: L'Alguer actual en coneix dues de públiques, si festes poden definir-se, la processó nocturna del Divendres Sant i els focs artificials la nit de Mig Agost. Emprem aquí el mot «festa» en el sentit de fet agregatiu col·lectiu, per bé que comporti només una participació passiva. La primera és un evident espanyolisme, recentment adobat a ús turístic, puix que la setmana de Pasqua obre l'estació; la segona és una moderna conseqüència de la primera, ja que Mig Agost és el «clou» de les vacances.

La societat alguerera, ja ho hem vist, és conservadora, àdhuc si hom no sap més què conservar. El cèlebre (per la història de la literatura catalana) *Senyal de Judici* - o *Cant de la Sibila* - és ignot a molts i incompreensible a tots els fidels que l'escolten. Més sort tenen les novenes de Nadal i de Nostra Senyora de Vallverd (al mes de maig, al camp) mentre no es ret cap honor al protector de la ciutat, Sant Miquel. En breu, enllà de la família i de la parròquia, no hi ha res de socialment agregant. Tot és efímer, també la vida cultural; hi ha un festival anual de la cançó alguerera que atreu bastant de gent, però ningú compra les cassettes amb les cançons, tal vegada boniques i interessants. Llibres en alguerès (en vers i en prosa) es compten amb els dits i no tenen un mercat que els pugui justificar, llevat de la passió d'uns pocs per la cultura. Llavors, la cultura tampoc no és agregant; més aviat divideix.

²¹ Veg. nota 4, p. 82.

A primera vista, es diria que aquestes divisions siguin vacus bizantinismes, o bé «petty jealousies»; i és també veritat. A part això, hi ha un motiu profund de discòrdia, el concepte de llengua i cultura catalanes a L'Alguer - debat que es desenrotlla dins la completa indiferència de la gent i de l'administració comunal.²²

Segons alguns, els algueresos formen una minoria d'origen i llengua catalanes, doncs pertanyen «nacionalment» a Catalunya i L'Alguer és un dels Països Catalans, com Andorra, mentre l'alguerès és un qual-sevol dialecte català, corrupte i embarbarit. Segons altres, els algueresos són una barreja de sards i italians, que parlen una varietat d'origen català, o bé un català especial; L'Alguer, trobant-se tant lluny, no pot pertànyer als Països Catalans ni referir-se exclusivament a Barcelona com a model cultural.

La primera opinió s'argumenta fonamentalment sobre la lingüística històrica i sobre el tradicional separatisme envers la resta dels sards; bastaria «voler ser catalans» per «ser-ho», segons el precedent dels Falasha, els etiops de fe israelita (però negres) que consideren Israel llur pàtria. La segona opinió prefereix examinar l'evolució de la llengua i de la societat en els últims segles fins al present, concloent que els algueresos no són catalans (els cognoms ho demostren) i que ni hi ha raó de voler esdevenir-ho. Mentre que els sapienters discuteixen, nens i minyons no parlen alguerès ni s'interessen pel català. I els adults, presos com hem vist de qüestions econòmiques, tenen altres preocupacions.

No essent-hi un cens lingüístic, és un atzar definir el nombre de parlants del català alguerès: potser el 50 %, potser el 25 %; el fet és que molts parlen alguerès i sard, segons les situacions, i els monolingües algueresos són uns pocs vells sense cap instrucció. Tots consideren l'italià com a llengua de cultura i llengua col·loquial, si no en família, al carrer. Doncs no es pot diagnosticar llarga vida a l'alguerès, si no s'arriba a un compromís: posar d'acord la unitat amb la diversitat, aquest és el deure que L'Alguer ha de complir amb l'ajuda de Catalunya.

²² Fa excepció un document unitari dels sindicats, del 14 març de 1986, en què es sol·licita la tutela del català alguerès.